

Okul Çağı Çocuklarının Akran Zorbalığı Durumları ile Atılganlık Düzeyleri ve İlişkili Faktörlerin İncelenmesi

An Investigation of Peer Bullying and Assertiveness Levels among School-Aged Children and Related Factors

SULTAN AYAZ ALKAYA*
FATMA AVŞAR**

Geliş Tarihi: 07.10.2016, Kabul Tarihi: 12.06.2017

ÖZ

Amaç: Bu araştırma okul çağı çocuklarının akran zorbalığı durumları ile atılganlık düzeylerini ve ilişkili faktörleri belirlemek amacıyla yapılmıştır.

Yöntem: Araştırma tanımlayıcı ve kesitsel tipte yapılmıştır. Araştırma örneklemine 5. ve 6. sınıflarda öğrenim gören ve gönüllü olan 1509 öğrenci alınmıştır. Verilerin toplanmasında anket formu, Akran Zorbalığı Belirleme Ölçeği ve Atılganlık Envanteri kullanılmıştır. Verilerin analizinde sayı, yüzdelik, ortalama, standart sapma, Mann Whitney U Testi, Kruskal Wallis H testi, korelasyon analizi kullanılmıştır.

Bulgular: Araştırmaya katılan öğrencilerin yaş ortalamasının 11.4 ± 0.7 olduğu, %56.2'sinin 6. sınıf, %53.4'ünün erkek öğrenci olduğu belirlenmiştir. Öğrencilerin %58.5'i okul başarısını; %84.6'sı okuldaki arkadaşları ile ilişkilerini, %69'u kardeşi ile, %94.3'ü anne-babası ile ilişkilerinin iyi olduğunu belirtmiştir. Öğrencilerinin akran zorbalığı belirleme ölçeği kurban boyutu ortalama puanının 7.7 ± 10.1 ; zorba boyutunun 3.0 ± 6.4 ; Atılganlık Envanteri ortalama puanının 34.4 ± 7.3 olduğu belirlenmiştir. Öğrencilerin atılganlık düzeyi ile akran zorbalığı kurbanı ve zorba olma arasında negatif yönde anlamlı ilişki olduğu belirlenmiştir (sırasıyla $r=0.229$, $p<0.05$; $r=0.146$, $p<0.05$).

Sonuç: Öğrencilerin zorbalık yapma ve zorbalığa maruz kalma durumlarının düşük, atılganlık düzeyinin iyi düzeyde olduğu; cinsiyet ve sosyal ilişkiler (arkadaş, kardeş, anne-baba) gibi faktörlerin öğrencilerin zorba ya da akran kurbanı olma durumlarını ve atılganlık düzeylerini etkilediği belirlenmiştir. Öğrencilerin atılganlık düzeyi yükseldikçe kurban ve zorba olma durumlarının azaldığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar kelimeler: Akran zorbalığı; atılganlık; okul sağlığı.

ABSTRACT

Aim: The study was conducted to determine peer bullying and assertiveness levels of school-aged children and related factors.

Methods: This study was conducted in a descriptive and cross-sectional design. The sample of the study comprised 1509 fifth- and sixth-grade students who agreed to participate in the study. Data were collected by means of a questionnaire, the Assertiveness Scale and the Multidimensional Peer-Victimization Scale. Data were analyzed with frequency, percentage, mean, standard deviation, Mann Whitney U test, Kruskal Wallis H test and correlational analysis.

Results: The mean age of the students participating in the study was 11.4 ± 0.7 ; 53.4% of the students were boys and 56.2% of them were in grade six. About half of the students (58.5%) reported their success in school as good, and also reported peer relations at school (84.6%), relations with their siblings (69%), and relations with their parents (94.3%) as good. It was determined that the Peer Victimization Scale's victim dimension mean score of the students was 7.7 ± 10.1 ; the bullying dimension was 3.0 ± 6.4 , and the Assertiveness Scale's mean score was 34.4 ± 7.3 . It was determined that there was a significant negative correlation between assertiveness level and being bullies and victims ($r=0.229$, $p<0.05$; $r=0.146$, $p<0.05$, respectively).

Conclusion: It was determined that students' being bullies or victims was low and the assertiveness level was good. Gender and social relationships (friends, siblings, parents) affected peer bullying and assertiveness. It was concluded that as the students' levels of assertiveness increased, bullying conditions decreased.

Keywords: Peer bullying; assertiveness; school health.

* S Ayaz Alkaya, Prof. Dr.
Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Ankara
Yazışma Adresi / Address for Correspondence:
Sultan Ayaz Alkaya, Prof. Dr.
Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Beşevler / Ankara 06560
Tel.: 0 312 216 26 09 Faks: 0 312 216 26 36
e-posta: sultan@gazi.edu.tr

** F Avşar, Araş. Gör.
Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Ankara

Okullarda güvenliği tehdit eden konuların başında saldırganlık, şiddet ve akran zorbalığı gelmektedir.^[1] Akran zorbalığı bir ya da daha fazla çocuğun, kendisini savunmaktan aciz olarak algıladığı, diğer bir çocuğa zarar vermeyi ya da rahatsız etmeyi amaçladığı, çok boyutlu sorunlara neden olan davranışlarıdır.^[2] Akran zorbalığı okul ortamlarında sık görülen, fiziksel ve psikolojik travmalara neden olan önemli bir sorundur. Farklı kültürlerde yapılan çalışmalarda zorbalık prevalansının %9-%62.5 arasında değiştiği belirlenmiştir.^[3-7] Akran zorbalığından kurbanların yanı sıra zorbalılar, seyirciler ve tüm toplum fiziksel, psikososyal ve akademik yönden etkilenmektedir.^[8] Okulda zorbalığa maruz kalan öğrencilerde fiziksel ve duygusal yıpranma, okula devamsızlık, okul kurallarına uymama, sosyal ilişkilerde azalma, depresyon eğilimi, intihar girişimi, benlik saygısında düşme, akran ilişkilerinde zayıflama ve depresyon düzeyinde artma gibi sorunlar görülmektedir.^[9]

Okuldaki şiddet toplum tarafından normal bir davranış olarak karşılanmakta ve uygun önlemler alınmazsa alışkanlık halini gelebilmektedir.^[10] Bu nedenle okullarda zorba davranışlar sergileyen çocukların belirlenmesi ve gerekli müdahalelerin uygulanması okul yöneticileri, okul rehberlik servisi, öğretmenler, okul hemşiresi ve gerektiğinde hekimden oluşan çok disiplinli bir ekip yaklaşımı gerektirmektedir.^[11,12] Okullarda akran zorbalığını önlemek için öğrencilere atılğan davranış özelliklerinin kazandırılması gerekmektedir. Atılğan bireyler, başkalarının istenmeyen taleplerini reddedebilme; olumlu ve olumsuz duygularını ifade edebilme, konuşma başlatabilme, istediğinde bitirebilme gibi davranışları sergileyebilirler. Atılğan davranış özellikleri bireye kazandırıldığında hak ihlalleri daha az görülmekte ve sorunlar daha kolay çözümlenmektedir.^[13]

Araştırma okul çağı çocuklarının akran zorbalığı durumları ile atılğanlık düzeyleri ve ilişkili faktörleri belirlemek amacıyla yapılmıştır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

- Öğrencilerin akran zorbalığı kurbanı ve zorba olma durumları nedir?
- Öğrencilerin atılğanlık düzeyi nedir?
- Öğrencilerin akran zorbalığı kurbanı ve zorba olma durumları ile atılğanlık düzeylerini etkileyen faktörler nelerdir?
- Öğrencilerin akran zorbalığı kurbanı ve zorba olma durumları ile atılğanlık düzeyi arasında ilişki var mıdır?

Yöntem

Araştırmanın Tipi, Evren ve Örneklemi

Araştırma tanımlayıcı ve kesitsel olarak yapılmıştır. Araştırmanın evrenini Ankara iline bağlı üç ilçedeki (Altındağ, Çankaya ve Keçiören) dört okulda öğrenim gören 5. ve 6. sınıftaki çocuklar oluşturmuştur. Öğrenci sayısı 750'nin üzerinde olan okullar örnekleme alınmıştır. Örnekleme alınan okullar arasından kura

ile Altındağ ve Çankaya ilçelerinden birer, Keçiören ilçesinden iki okul olmak üzere toplam dört okul belirlenmiştir. 2014-2015 eğitim-öğretim yılı kayıtlarına göre, bu okullarda 5. ve 6. sınıflarda öğrenim gören öğrenci sayısı 2.987'dir. Tek örneklem düzeninde örnek hacmi hesabına göre örneklem büyüklüğü 754 olarak hesaplanmıştır. Araştırmanın güvenilirliğini artırmak amacıyla belirtilen okullarda araştırmaya dahil edilme kriterlerine uyan ve gönüllü olan 1509 öğrenci örnekleme dahil edilmiştir.

Öğrencilerin araştırmaya dahil edilme kriterleri; öğrencinin 5. veya 6. sınıfta öğrenim görmesi, ailesi ve okul yöneticisi tarafından onay verilmesi, herhangi bir fiziksel ya da mental hastalığının veya engelinin olmamasıdır. Araştırmaya 5. ve 6. sınıfların dahil edilme nedenleri, öğrencilerin ilkokuldan ortaokula geçiş yaptığı erken ergenlik döneminde olması, bu yaş döneminde saldırganlık eğilimlerinin artması ve bunun okul çağı boyunca devam etmesi, atılğanlık davranışının edinilmesinde ve akran zorbalığına müdahalede en etkili dönemin 5. ve 6. sınıflar olarak belirtilmesidir.^[15,12]

Veri Toplama Araçları

Verilerin toplanmasında Kişisel Bilgi Formu, Akran Zorbalığı Belirleme Ölçeği (AZBÖ), Atılğanlık Envanteri kullanılmıştır. Kişisel bilgi formu öğrencilerin sınıf, yaş, cinsiyet, anne babanın öğrenim ve çalışma durumları, anne babanın birliktelik durumu, aile tipi, kardeş sayısı, sosyal ilişkileri gibi durumlarını belirlemeye yönelik toplam kapalı uçlu 17 sorudan oluşmaktadır.

Akran Zorbalığı Belirleme Ölçeği, zorbalığa uğrayan [kurban] ve zorba olan öğrencileri belirleyebilmek için Mynard ve arkadaşları^[14] (2000) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek 28 maddeden oluşmakta ve her maddenin iki alt sorusu bulunmaktadır. Bu sorular "a ve b" olarak nitelendirilmiştir. Ölçekte 1a-27a'ya kadar olan sorular kişilerin akran zorbalığına ne kadar maruz kaldıklarını; 1b-27b arasındaki sorular ise kişilerin akranlarına ne kadar zorba davranışlar gösterdiklerini belirlemektedir. Ölçeğin son maddesi puanlamaya dahil edilmemektedir.^[14] Ölçekten alınabilecek en yüksek toplam puan "54", en düşük puan ise "0" dir. Ölçekten alınan yüksek puan, kişinin akran saldırısına sıklıkla hedef olduğunu, düşük puan ise nadiren hedef olduğunu ya da hiç hedef olmadığını göstermektedir. Ölçeğin Türkçe geçerlik ve güvenilirlik çalışması Gültekin ve Sayıl^[4] (2005) tarafından yapılmış ve Cronbach alfa değeri .86 olarak bulunmuştur. Bu çalışmada, Cronbach alfa değeri hem zorba hem de kurban boyutu için .94 olarak belirlenmiştir.

Atılğanlık Envanteri; öğrencilerin atılğanlık düzeylerini belirlemek için Topukçu^[15] tarafından (1982) geliştirilmiştir. Envanterde çocuğun okulda, evde ve çevresinde gösterdiği veya gösterebileceği davranışlarla ilgili 45 madde bulunmaktadır. Envanterde, öğrenci kendine uyan, kendisini anlatan maddenin karşısındaki "evet" seçeneğini, kendine uymayan, kendi

durumu ile uyuşmayan madde için “hayır” seçeneğini işaretlemektedir. Bir öğrencinin envanterden aldığı atılganlık puanı 4., 9., 13., 18., 22., 27., 31., 36., 40. ve 45. maddelerin “evet” yanıtına, diğer maddelerin ise “hayır” yanıtına “1’er” puan verilmektedir. Öğrencinin envanterden alabileceği en yüksek puan 45’tir. Ölçekten elde edilen puan yükseldikçe atılganlık düzeyi yükselmektedir. Ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı .72 olarak belirlenmiştir. Bu çalışmada, Cronbach alfa değeri .83 olarak belirlenmiştir.

Verilerin Toplanması

Araştırma uygulanmadan önce okul yönetimi ve öğretmenler ile görüşülerek araştırma hakkında bilgilendirme yapılmıştır. Öğrencilere anket formları öğrencilerin rehberlik ders saatlerinde uygulanmıştır. Uygulama için her sınıfa öğretmenle birlikte gidilerek, öğrencilere araştırmanın amacı açıklanmıştır. Bilgilendirilmiş onam formu okunduktan sonra öğrencilerin sözlü onamları alınmıştır. Araştırmaya katılmayı kabul eden öğrencilere anket formu verilerek araştırmacılar gözetiminde doldurmaları sağlanmıştır. Anket formunun uygulaması 15-20 dak. sürmüştür.

Araştırmanın Etik Boyutu

Araştırmanın yapılabilmesi için etik kurul onayı, Ankara İl Millî Eğitim Müdürlüğünden yazılı kurum izni alınmıştır. Öğrencilerin velilerine bilgilendirilmiş onam ve izin belgesi gönderilmiş, velilerden yazılı izin alınmıştır. Araştırmaya katılan öğrencilerden sözel izin alınmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırmadan elde edilen veriler SPSS 20.0 programı ile değerlendirilmiştir. Öğrencilerin sosyodemografik özellikleri bağımsız değişken, AZBÖ ve Atılganlık Envanterinden aldıkları ortalama puanlar bağımlı değişken olarak belirlenmiştir. Tanımlayıcı istatistikler olarak sayı, yüzde, ortalama, standart sapmadan yararlanılmıştır. Verilerin normallik dağılımı Kolmogorov Smirnov testi ya da Shapiro-Wilk testi ile değerlendirilmiştir. Normal dağılım göstermeyen verilerde ikili gruplarda Mann Whitney U Testi, ikiden fazla gruplarda Kruskal Wallis-H Testi ile birlikte Bonferroni düzeltmeli Mann Whitney U testi kullanılmıştır. Değişkenler arasındaki ilişki Pearson korelasyon analizi ile incelenmiştir. Anlamlılık seviyesi olarak 0.05 alınmıştır.

Bulgular

Araştırmaya katılan öğrencilerin yaş ortalaması 11.4 ± 0.7 olup, %56.2’sinin 6. sınıf, %53.4’ünün erkek, %37.9’unun annesinin lise, %30.2’sinin üniversite ve üzeri mezunu, %36.6’sının babasının lise, %38.9’unun üniversite ve üzeri mezunu olduğu; %61’inin annesinin, %92.5’inin babasının çalıştığı, %73.2’sinin çekirdek aileye sahip olduğu belirlenmiştir. Öğrencilerin %76.1’i ailesinin gelir durumunun orta, %20’sinin yüksek seviyede olduğunu, %91.8’i anne-babasının sağ ve birlikte yaşadığını belirtmiştir.

Öğrencilerin %58.5’i okul başarısının %84.6’sı okuldaki arkadaşları ile ilişkilerinin, %69’u kardeşi ile %94.3’ü anne-babası ile ilişkilerinin iyi olduğunu belirtmiştir. Öğrencilerin %57.2’si babasının, %59.5’i annesinin kendine karşı tutumunun hoşgörülü olduğunu belirtmiştir.

Öğrencilerin AZBÖ kurban boyutu ortalama puanının 7.7 ± 10.1 , zorba boyutunun 3.0 ± 6.4 , atılganlık envanteri ortalama puanının 34.4 ± 7.3 olduğu belirlenmiştir. Kız öğrencilerin ve annesi çalışmayanların AZBÖ kurban boyutu ortalama puanlarının anlamlı şekilde daha düşük olduğu bulunmuştur ($p < 0.05$). Okul başarısı, arkadaş, kardeş ve anne-baba ile ilişkileri ile ilişkileri iyi olan öğrencilerin AZBÖ kurban boyutu ortalama puanlarının orta ve kötü olanlara göre anlamlı şekilde daha düşük olduğu bulunmuştur ($p < 0.05$). Arkadaş, kardeş ve anne-baba ile ilişkileri ile ilişkileri iyi olan öğrencilerin AZBÖ zorba boyutu ortalama puanlarının ilişkileri orta ve kötü olanlara göre anlamlı şekilde daha düşük olduğu bulunmuştur ($p < 0.05$) (Tablo 1).

Anne-babası üniversite ve üzeri mezunu olanların atılganlık envanteri ortalama puanlarının okuryazar, ilköğretim ve lise mezunu olanlara göre daha yüksek olduğu bulunmuştur ($p < 0.05$). Arkadaş, anne-baba ve kardeş ile ilişkileri ile ilişkileri iyi olan ya da kardeşi olmayan öğrencilerin atılganlık envanteri ortalama puanlarının ilişkileri orta ve kötü olanlara göre anlamlı şekilde anlamlı şekilde daha yüksek olduğu bulunmuştur ($p < 0.05$) (Tablo 2). Öğrencilerin atılganlık düzeyi ile AZBÖ kurban ve zorba boyutu arasında negatif yönde zayıf anlamlı ilişki olduğu belirlenmiştir (sırasıyla $r = 0.229$, $p < 0.05$, $r = 0.146$, $p < 0.05$).

Tablo 1: Öğrencilerin Sosyodemografik Özelliklere Göre Akran Zorbalığı Belirleme Ölçeği Kurban ve Zorba Boyutu Ortalama Puanları [N=1509]

SOSYODEMOGRAFIK ÖZELLİKLER	n	KURBAN BOYUTU (ORT±SS)	ZORBA BOYUTU (ORT±SS)
Sınıf			
5. sınıf	661	7.6±10.2	2.8±5.9
6. sınıf	848	7.8±10.1	3.1±6.7
	MWU	p>0.05	p>0.05
Cinsiyet			
Kız	703	6.7±8.6	2.3±5.0
Erkek	806	8.6±11.2	3.6±7.3
	MWU	p<0.05	p<0.05
Anne öğrenim durumu			
Okuryazar	111	7.7±10.3	3.5±6.5
İlköğretim mezunu	370	7.4±10.1	2.5±4.9
Lise mezunu	572	7.4±9.8	3.0±6.6
Üniversite ve üzeri mezunu	456	8.3±10.5	3.2±7.1
	KW	p>0.05	p>0.05
Baba öğrenim durumu			
Okuryazar	119	8.5±10.1	4.1±7.1
İlköğretim mezunu	250	8.3±10.7	3.4±6.7
Lise mezunu	553	7.2±9.8	2.5±5.3
Üniversite ve üzeri mezunu	587	7.7±10.2	3.0±6.9
	KW	p>0.05	p>0.05
Aile gelir durumu			
Düşük ^a	59	11.5±11.7	4.1±7.4
Orta ^b	1148	7.7±10.0	3.0±6.2
Yüksek ^c	302	6.8±10.1	2.7±6.6
	KW	p<0.05	p>0.05
		c<a,b	
Okul başarısı			
İyi ^a	883	6.9±9.4	2.6±5.8
Orta ^b	598	11.6±10.8	5.1±8.6
Düşük ^c	37	17.8±16.7	5.8±8.9
	KW	p<0.05	p>0.05
		a<b,c	
Arkadaşları ile ilişkisi			
İyi ^a	1277	6.9±9.4	2.6±5.8
Orta ^b	205	11.5±11.8	5.1±8.6
Kötü ^c	27	17.8±16.7	5.8±8.9
	KW	p<0.05	p<0.05
		a<b,c	a<b<c
Kardeşleri ile ilişkisi			
Kardeşi yok ^a	177	7.6±9.8a	3.2±6.9a
İyi ^b	1041	6.9±9.9a	2.4±5.3a
Orta ^c	253	9.5±10.1b	4.6±8.3b
Kötü ^d	38	16.9±11.6c	7.8±10.0c
	KW	p<0.05	p<0.05
		a,b<c<d	a,b<c<d
Anne ve babası ile ilişkisi			
İyi ^a	1423	7.3±9.7	2.7±5.9
Orta ^b	71	13.4±13.6	7.0±10.9
Kötü ^c	15	19.6±12.7	9.9±10.3
	KW	p<0.05	p<0.05
		a<b,c	a<b,c

MWU: Mann-Whitney U Testi, KW: Kruskal-Wallis-H Testi

Tablo 2: Öğrencilerin Sosyodemografik Özelliklere Göre Atılganlık Envanteri Ortalama Puanları [N=1509]

SOSYODEMOGRAFIK ÖZELLİKLER	n	ATILGANLIK ENVANTERİ	p
Sınıf			
5. sınıf	661	34.5±7.1	p>0.05
6. sınıf	848	34.3±7.4	
Cinsiyet			
Kız	703	35.2±7.2	p<0.05
Erkek	806	33.7±7.2	
Anne öğrenim durumu			
Okuryazar ^a	111	32.9±7.5	p<0.05 a,b,c<d
İlköğretim mezunu ^b	370	33.6±7.3	
Lise mezunu ^c	572	34.9±7.1	
Üniversite ve üzeri mezunu ^d	456	34.7±7.3	
Baba öğrenim durumu			
Okuryazar ^a	119	32.7±7.6	p<0.05 a,b,c<d
İlköğretim mezunu ^b	250	32.4±8.1	
Lise mezunu ^c	553	34.7±6.8	
Üniversite ve üzeri mezunu ^d	587	35.3±7.0	
Aile gelir durumu			
Düşük ^a	59	30.3±8.3	p<0.05 a<b,c
Orta ^b	1148	34.6±7.1	
Yüksek ^c	302	34.4±7.5	
Okul başarısı			
İyi ^a	883	36.0±6.8	p<0.05 c<b<a
Orta ^b	589	32.6±7.2	
Düşük ^c	37	27.0±8.2	
Arkadaşları ile ilişkisi			
İyi ^a	1277	34.9±7.3	p<0.05 c<b<a
Orta ^b	205	32.0±7.4	
Kötü ^c	27	26.7±8.7	
Kardeşleri ile ilişkisi			
Kardeşi yok ^a	177	35.1±6.6	p<0.05 d<c<b,a
İyi ^b	1041	34.7±7.2	
Orta ^c	253	33.1±7.4	
Kötü ^d	38	30.2±8.1	
Anne ve babası ile ilişkisi			
İyi ^a	1423	34.6±7.1	p<0.05 b,c<a
Orta ^b	71	30.9±8.2	
Kötü ^c	15	26.9±7.6	

MWU: Mann-Whitney U Testi, KW: Kruskal-Wallis-H Testi

Tartışma

Akran zorbalığı son yıllarda özellikle okul döneminde artan bir saldırganlık türüdür. Akran zorbalığında zorbalar, saldırgan davranışı alışkanlık haline getirmektedirler. Eylemlerin yine-

lenmesi koşullanmış davranışların oluşmasına neden olmaktadır.^[16] Bu araştırmada, öğrencilerin AZBÖ zorba boyutu ortalama puanı 3.0 ± 6.4 , kurban boyutu ortalama puanı 7.7 ± 10.1 olarak belirlenmiştir. Bu bulgular öğrencilerin zorba ve kurban olma durumlarının düşük olduğu göstermektedir. Yapılan çalışmalarda da, öğrencilerin zorba ya da kurban olma durumlarının bu araştırma ile benzer olduğu görülmektedir.^[3,14,17] Akran zorbalığına maruz kalan veya zorbalık yapan okul çağı çocukları psikolojik desteğe daha çok gereksinim duymakta ve özgüven eksikliği sorunları yaşamaktadırlar.^[17] Bu nedenle öğrencilerin zorba ve kurban olma durumu düşük olsa dahi bu grubun davranışlarının dikkatli şekilde değerlendirilmesi ve akran zorbalığının önlenmesine yönelik girişimlerin planlanması gerekmektedir.

Akran kurbanı ya da zorba olma durumunu cinsiyet değişkeni etkileyebilmektedir. Akran zorbalığının görülme sıklığı açısından kız ve erkeklerde önemli bir farklılık görülmemekte ancak uygulanan ve görülen zorbalık türü farklılık gösterebilmektedir. Erkeklerde yaş ilerledikçe fiziksel zorbalık sözel zorbalığa dönüşmektedir. Kızlarda ise sözel zorbalık daha fazla görülmektedir.^[18,19] Bu araştırmada, erkeklerin kurban olma ve zorbalık ortalama puanlarının kızlara göre anlamlı şekilde daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Toplumda kızlar sözel, erkekler ise fiziksel güç kullanarak davranışlarını şekillendirmektedirler. Bu davranış eğilimi, erkeklerin saldırganlığa kızların ise daha olumlu davranışlara yönelmelerine dolayısıyla erkeklerde zorbalığın daha çok görülmesine neden olabilmektedir.^[2] Literatürde erkek ergenlerin kızlara göre daha çok zorbalığa maruz kaldıklarını ve zorbalık yaptığını belirten araştırmalar bulunmaktadır.^[19,20]

Akran zorbalığının gelişmesinde sosyal çevrenin tutumu önemlidir. Bireyin aile ile iletişimi zorba ya da kurban olma durumunu etkilemektedir. Ergenler, akran grubu, aile, okul ve diğer toplumsal faktörleri etkilemekte ve onlardan etkilenmektedir.^[21] Bu araştırmada da, arkadaş, kardeş ve ebeveynleri ile ilişkileri iyi olan çocukların kurban ve zorba ortalama puanlarının daha düşük olduğu bulunmuştur. Sosyal ilişkileri iyi olan öğrencilerin zorba ya da kurban puanlarının daha düşük olması sağlıklı iletişim kurmaları ile açıklanabilir. Araştırmayı destekler şekilde, Lereya ve arkadaşları^[22] (2015) kurban olmanın birçok faktörü arasında en önemlisinin zayıf sosyal ilişkiler olduğunu belirtmektedir. Yen ve arkadaşları^[21] (2010) zorbalığa maruz kalan öğrencilerin sosyal ilişkilerinin zayıfladığını hatta ileriki yaşamında sosyal fobi oluşabileceğini belirtmektedir.

Okullarda zorbalığı ortadan kaldırmanın yolu hak ve sorumluluklarının farkında olan, haklarını kullanan, kendine güvenen aynı zamanda başkalarının haklarını da gözetken, atılgan bireyler yetiştirmekten geçmektedir. Atılganlık öğrenilebilen bir davranış türüdür. Atılganlık davranışının temelinde başkalarının haklarına saygı, kendi haklarını savunma ve bireyin yaşamını kararları doğrultusunda kontrol edebilmesi vardır.^[23] Bu araştırmada, Atılganlık Envanteri

ortalama puanı 34.4 ± 7.3 olarak bulunmuştur. Ölçekten alınabilecek en yüksek değer 45 olduğuna göre, bu bulgu öğrencilerin atılganlık düzeyinin iyi olduğu, atılgan davranış özellikleri sergileyebildiklerini göstermektedir. Uz-Baş^[24] (2010); Erdoğan ve Uçukoğlu^[25] (2011) tarafından aynı yaş grubu öğrenciler ile yapılan çalışmalarda da benzer sonuçlar elde edilmiştir. Ergenliğin erken evresi 11-14 yaş aralığını kapsamakta ve bu dönemde davranışların şekillenmesinde önemli olan benlik kavramı gelişmektedir. Bu döneme denk gelen ilkokuldan ortaokula geçişle beraber akran zorbalığı artmaktadır. Ergenlik döneminin başında bireye atılgan davranış özellikleri kazandırılırsa, birey sorunlarıyla daha rahat başa çıkabilmektedir.^[26]

Atılganlık düzeyi yaş, cinsiyet, eğitim, ekonomik durum gibi demografik özellikler ve sosyal ilişkilerden etkilenmektedir. Cinsiyet atılganlık düzeyini etkileyen önemli bir bağımsız değişken olarak ele alınmaktadır.^[27] Bu araştırmada, kız öğrencilerinin atılganlık düzeyinin anlamlı derecede yüksek olduğu bulunmuştur. Kız öğrencilerin erkeklere oranla daha atılgan olmaları toplumda kızların yetiştirilme tarzıyla ilişkili olabilir. Kızların sosyalleşme sürecinde daha aktif olmaları, kendi haklarını korumaları kadar başkalarının haklarına da saygı göstermeleri onların daha atılgan olmalarına yol açtığı düşünülmektedir. Benzer şekilde, yapılan çalışmalarda da kızların atılganlık düzeyleri erkeklerden daha yüksek bulunmuştur.^[27,28]

Okul dönemi çocuğun sosyal çevresinin aileden arkadaşlara doğru kaydığı bir dönemdir. Aile birimi dışındaki arkadaşlıklar sayesinde oyun ve etkinliklere kabul görme duyguları desteklenir. Atılgan bireylerin arkadaşları, aileleri ve çevreleri ile ilişkileri de olumlu yönde etkilenmektedir.^[29] Bu çalışmada da, arkadaşları, kardeşleri ve ebeveynleri ile sosyal ilişkileri iyi olan öğrencilerin atılganlık ortalama puanının anlamlı şekilde daha yüksek olduğu bulunmuştur. Arkadaş ya da kardeş varlığı çocuğun ev ve okul ortamındaki sosyalleşmesini kolaylaştıran bir etmendir. Sosyal ilişkileri iyi olan çocukların atılganlık seviyelerinin daha yüksek olmasının sebebi bu olabilir. Benzer şekilde, yapılan çalışmalarda da, sosyal ilişkileri iyi olan (arkadaş, aile, kardeşi ile) çocukların atılganlık seviyelerinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir.^[30,31]

Atılgan davranış özelliklerinin öğrenilmesi zorbalığı azaltmada etkili olmaktadır.^[32] Atılganlık bireyin kendini savunabilmesine, duygularını dürüstçe ve rahatlıkla ifade edebilmesine, başkalarının haklarını gözeterek kendi haklarını kullanabilmesine olanak sağlamaktadır.^[33] Bu çalışmada, öğrencilerin zorba ve kurban olmaları ile atılganlık düzeyi ile arasında negatif yönde zayıf anlamlı ilişki olduğu belirlenmiştir. Bu bulgu öğrencilerin atılganlık düzeyi yükseldikçe zorba ya da kurban olma durumlarının azaldığını göstermektedir. Literatürde, kurbanların çoğunluğunun zorbalara göre pasif veya itaatkar, daha az atılgan, daha endişeli, güvensiz veya duyarlı oldukları belirtilmiştir. Atılganlık eksikliğinin zorbalık kurbanı olmanın iyi bir göstergesi olduğu gösterilmiştir.^[34,35] Akran zorbalığının önlenbilmesi

için atılganlık eğitimi önem kazanmaktadır. Atılganlık eğitiminin bireylerin benlik saygılarını artırdığı, karar verme becerilerini geliştirdiği ve olumsuz duygulanımlarını azalttığı, atılganlık ve özgüveni yükselttiği belirtilmektedir.^[13,25,32]

Araştırmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Araştırmanın bulguları yalnızca çalışmanın yapıldığı evrene genellenebilir. Araştırmada, yalnızca kurban ve zorbalık belirlenmiştir. Zorba-kurban ve seyirciler belirlenmemiştir. Araştırmaya 5. ve 6. sınıf öğrencilerinin dahil edilmesi çalışmanın bir kısıtlılığı olabilir. Araştırma veri toplama araçlarının uygulandığı tarihlerde okula devamsızlık yapmayan ve araştırmaya katılmayı kabul eden öğrencilerden elde edilen verilerle sınırlıdır. Bu çalışma niceliksel bir araştırma olduğundan, zorbalık davranışının altında yatan faktörler derinlemesine incelenmemiştir.

Sonuç

Sonuç olarak, bu çalışmada öğrencilerin zorbalık yapma ve zorbalığa maruz kalma durumlarının düşük, atılganlık düzeyinin ise iyi düzeyde olduğu, cinsiyet ve sosyal ilişkiler (arkadaş, kardeş, anne-baba) gibi faktörlerin öğrencilerin zorba ya da akran kurbanı olma durumlarını ve atılganlık düzeylerini etkilediği belirlenmiştir. Bununla birlikte, öğrencilerin atılganlık düzeyi yükseldikçe kurban ve zorba olma durumlarının azaldığı sonucuna varılmıştır. Okullarda zorbalık davranışlarının önlenmesi için öğrencilerin atılganlık düzeylerinin yükseltilmesine yönelik öğrencilere ve ailelere yönelik eğitimler ve öğrencilerin sosyal ilişkilerinin geliştirilmesine yönelik planlamalar yapılması önerilmektedir.

KAYNAKLAR

- Roberts S, Kemp J, Truman J, Synder DT. Indicators of School Crime and Safety: 2012. National Center for Education Statistics. 1st ed. Washington DC: Department of Justice; 2013.
- Pişkin M. Okul zorbalığı tanımı, türleri, ilişkili olduğu faktörler ve alınabilecek önlemler. Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri. 2002; 2(2): 531-562. <http://www.kuyeb.com.tr/makale.asp?ID=193&act=detay>
- Sangalang CC, Tran AG, Ayers SL, Marsiglia FF. Bullying among urban Mexican-Heritage Youth: exploring risk for substance use by status as a bully, victim, and bully-victim. CYSR. 2016; 61(1): 216-221. doi:10.1016/j.childev.2015.12.019
- Gültekin Z, Sayıl M. Akran Zorbalığını Belirleme Ölçeği geliştirme çalışması. Türk Psikoloji Yazıları. 2005; 8(15):47-61. <http://www.turkpsikolojidergisi.com/PDF/TPY/15/47-61.pdf>
- Özkan Y, Çifçi EG. Peer bullying in primary schools in low socio-economic level. Elementary Education Online. 2010; 9(2): 576-586. <http://ilkogretim-online.org.tr>
- Yeager DS, Fong CJ, Lee HY, Espelage, DL. Declines efficacy of anti-bullying programs among older adolescents: theory and a three-level meta-analysis. J Appl Dev Psychol. 2015; 37 (March-April):36-51. doi:10.1016/j.appdev.2014.11.005
- Abdirahman H, Fleming LC, Jacobsen KH. Parental involvement and bullying among middle school students in North Africa. East Mediterr Health J. 2013; 19(3):227-233. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/23879073>
- Elame E. Discriminatory Bullying a New Intercultural Challenge. 1st ed. Venice: Daphne; 2013.

- Geel M, Goemans A, Vedder PH. The relation between peer victimization and sleeping problems: a meta-analysis. Sleep Med Rev. 2016; 27(June):89-95. doi:10.1016/j.smrv.2015.05.004. Epub 2015 Jun 2.
- Twemlow SW, Sacco FC. Preventing Bullying and School Violence. 1st ed. Washington: American Psychiatric Publishing; 2012.
- Arslan S, Savaşer S. İnsan hakları ve çocuk hakları bağlamında okulda zorbalık. İstanbul Üniversitesi Florence Nightingale Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi. 2008; 16(61):65-70. <http://www.journals.istanbul.edu.tr/iufnhy/article/view/5000069523>.
- Carter S. The bully at school: an interdisciplinary approach. Issues Compr Pediatr Nurs. 2012; 35(3-4):153-162. doi:10.3109/01460862.2012.708215.
- Eslami AA, Rabiei L, Afzali SM, Hamidzadeh, S, Masoudi R. The effectiveness of assertiveness training on the levels of stress, anxiety, and depression of high school students. Iranian Red Crescent Med J. 2016; 18:e21096. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4752719/>.
- Mynard H, Joseph S, Alexander J. Peer Victimization and posttraumatic stress in adolescents. Personal Individ Dif. 2000; 29(5):815-821. doi:10.1016/S0191-8869(99)00234-2.
- Topukçu H. Atılganlık eğitiminin ilköğretim çocuklarının atılganlık düzeyine etkisi. Ankara Üniversitesi: Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. Ankara: 1982.
- Vaughn MG, Delisi M, Matto HC. Human Behavior: A Cell to Society Approach. 2nd ed. Somerset: John Wiley Sons; 2013.
- Akduman GG. 7-14 yaş grubu çocuklarda akran istismarı ve kendi çözüm önerileri. Kuramsal Eğitim Bilimleri Dergisi. 2010; 3(2):33-41. <https://www.keg.aku.edu.tr>
- O'Moore M, Stephan JM. Dealing with Bullying in Schools: A Training Manual for Teachers, Parents and Other Professionals. 1st ed. US: SAGE Publications; 2011.
- Burnukara P, Uçanok Z. Okul ortamı ve sanal ortamda meydana gelen akran zorbalığı ne ölçüde örtüşüyor?. Türk Psikoloji Dergisi. 2012; 27(69):81-100. <https://www.turkpsikolojijazilari.com/PDF/TPD/69/06.pdf>
- Özdemir M, Akar F. Lise Öğrencilerinin siber-zorbalığa ilişkin görüşlerinin bazı değişkenler bakımından incelenmesi. Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi. 2011; 4(4):605-626. <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/kuey/article/view/5000050515>.
- Yen CF, Huang MF, Kim YS, Wang PW, Tang TC, Yeh YC, et al. Association between types of involvement in school bullying and different dimensions of anxiety symptoms and the moderating effects of age and gender in Taiwanese Adolescents. Child Abuse Negl. 2013; 37(4):263-272. doi:10.1016/j.chiabu.2013.01.004. Epub 2013 Feb 26.
- Lereya ST, Copeland WE, Costello EJ, Wolke D. Adult mental health consequences of peer bullying and maltreatment in childhood: two cohorts in two countries. Lancet Psychiatry. 2015; 2(6):524-531. doi:10.1016/S2215-0366(15)00165-0. Epub 2015 May 27.
- Vavrichek S. Guide to Compassionate Assertiveness: How to Express Your Needs and Deal with Conflict While Keeping a Kind Heart. 1st ed. Oakland: Harbinger Publications; 2012.
- Uz Baş A. Sınıf-temelli bir sosyal beceri eğitimi programının ilköğretim dördüncü sınıf öğrencilerinin güvenlik ve saldırganlık düzeyleri üzerindeki etkisi. Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi. 2010; 7(2):731-747. <https://www.j-humansciences.com/ojs/index.php/IJHS/article/viewFile/1264/616>.
- Erdogan Ö, Uçukoğlu H. İlköğretim okulu öğrencilerinin anne-baba tutumu algıları ile atılganlık ve olumsuz değerlendirilmekten korkma düzeyleri arasındaki ilişkiler. Kastamonu Eğitim Dergisi. 2011; 19(1):51-72. https://www.kefdergi.com/pdf/19_1/19_1_5.pdf
- Tavakoli P, Setoodeh G, Dashtbozorgi B, et al. The influence of assertiveness training on self-esteem in female students of government high-schools of Shiraz, Iran: A randomized controlled trial. Nursing Practice Today. 2014; 1(1):17-23. <http://npt.tums.ac.ir/index.php/npt/article/view/4>
- Çolakoglu FF, Solak N. ortaöğretim öğrencilerinin cinsiyet ve okul türüne göre saldırganlık düzeyleri ile empatik eğitim düzeylerinin incelenmesi [Çorum İli Örneği]. The Journal of Academic Social Science Studies. 2014; 26(Summer 2):57-66. doi:10.9761/JASSS2392.
- Hasta D, Güler ME. Salırganlık: kişilerarası ilişki tarzları ve empati açısından bir inceleme. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 2013; 4(1):64-104. <https://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/49/1775/18772.pdf>

29. Koparan Ş, Öztürk F, Özkılıç R, Şenışık Y. An investigation of social self-efficacy expectations and assertiveness in multi-program high school students. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*. 2009;1(1):623-629. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2009.01.111>
30. Niussha B, Farghadani A, Safari N. Effects of assertiveness training on test anxiety of girl students in first grade of guidance school. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*. 2012; 46(Feb):1385-1389. doi:10.1016/j.sbspro.2012.05.307.
31. Puri A, Luqman N. Assertiveness as a road to mental well being: case study of an adolescent. *International Journal of Multidisciplinary and Current Research*. 2015; 3(Jan-Feb):73-75. <http://ijmcr.com/assertiveness-as-a-road-to-mental-well-being-case-study-of-an-adolescent/>
32. Avşar F, Ayaz Alkaya S. The effectiveness of assertiveness training for school-aged children on bullying and assertiveness. *J Pediatr Nurs*. 2017; 36(5):186-190. doi:10.1016/j.pedn.2017.06.020
33. Alberti R, Emmons M. Atılabilirlik Hakkınızı Kullanın. Çeviri, S. Katlan. Ankara: HYB Yayıncılık; 2002.
34. Shetgiri R. Bullying and victimization among children. *Advances in Pediatrics*. 2013; 60(1):33-51. doi:10.1016/j.yapd.2013.04.004
35. Chaux E, Molano A, Podlesky P. Socio-Economic, socio-political and socio-emotional variables explaining school bullying: a country-wide multilevel analysis. *Aggressive Behavior* 2009; 35:520-529. doi:10.1002/ab.20320.